

Janusz Kujawa

ORCID: 0009-0004-9950-6358

DOI: 10.30657/pha.35.2023.05

(historyk regionalista, Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie)

e-mail: jkujawa7@gmail.com

Antoniego Żulińskiego życiorys niepospolity

Streszczenie

Artykuł przybliży postać wybitnego polskiego społecznika, patrioty, działacza społecznego i niepodległościowego z pierwszej połowy 20. wieku w Rzeszowie i na terenie dzisiejszego Podkarpacia. Korzystając także z nieznanych dotąd źródeł, ukazano drogę życiową i działalność Antoniego Żulińskiego – członka wielu ówczesnie ważnych organizacji i instytucji, m.in. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Drużyn Sokolich, a następnie Drużyn Strzeleckich, członka Komitetu Powiatowego Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN) w Rzeszowie, Delegata Departamentu Wojskowego NKN w powiecie rzeszowskim, Delegata Departamentu Opieki Legionowej NKN, działacza rzeszowskiego koła Towarzystwa Szkoły Ludowej (TSL), sekretarza Rady Szkolnej Powiatowej, pracownika Towarzystwa Zaliczkowego i Kredytowego w Rzeszowie, Banku Rolniczego i Handlowego, Chrześcijańskiej Kasy Oszczędności i Pożyczek oraz Banku Spółdzielczego Ziemi Rzeszowskiej. Żuliński pozostawił po sobie wiele kronikarskich artykułów w lokalnej prasie, dokumentujących działalność organizacji, z którymi był związany. W przypisach do niniejszego artykułu zamieszczono ich tytuły, ułatwiając dotarcie do tekstów dostępnych w bibliotekach cyfrowych. Na koniec podsumowano dotychczasowe próby upamiętnienia tego zasłużonego człowieka, apelując o dalsze kroki na drodze odzyskiwania tak niepospolitej postaci dla zbiorowej pamięci rzeszowian.

Słowa kluczowe:

Legiony Polskie, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, TSL, cmentarz Pobitno, wybitni rzeszowianie, Antoni Żuliński, Rzeszów, Przemyśl, I wojna światowa.

Kto z dzisiejszych mieszkańców Rzeszowa zna nazwisko i wie, kim był Antoni Żuliński? Z pewnością niewielu. A szkoda, bo to postać nietuzinkowa, z której miasto mogłoby i powinno być dumne. Bez ludzi takich jak Żuliński to miasto byłoby inne, uboższe, bardziej prowincjonalne, mniej patriotyczne, może nawet w ogóle nie zostałoby stolicą Podkarpacia. Przypominanie takich postaci, zwłaszcza już nieżyjących i zapomnianych, nie tylko poszerza naszą wiedzę o dziejach miejscowości i jej mieszkańcach, ale także pozwala spojrzeć na czasy i wydarzenia z historii lokalnej, z perspektywy pojedynczej osoby w tym środowisku żyjącej nieraz przez wiele lat. Taki właśnie jest cel niniejszego artykułu, opowiadającego o człowieku, którego życie i działalność społeczna przypadła na niezwykle ważny okres odzyskiwania niepodległości przez Polskę po latach zaborów. Warto zatem przypomnieć pokrótce jego sylwetkę i dokonania, korzystając z nielicznych zachowanych źródeł.

Korzenie rodzinne i lata młodości

Antoni Żuliński urodził się 9 kwietnia 1873 roku w Przemyślu, jako syn Adolfa Dominika Żulińskiego i Klementyny z domu Lemińskiej¹. O jego rodzicach, czy też szerzej o jego przodkach wiadomo niewiele, chociaż wystarczająco dużo, by uzmysłwić sobie, że atmosfera rodzinnego domu musiała mieć znaczący wpływ na kształtowanie się osobowości młodego Antoniego. Ojciec, Dominik Adolf, to postać niezwykle barwna. Był synem Kazimierza Żulińskiego herbu Ciołek, właściciela dóbr ziemskich na wschodnich kresach dawnej Rzeczypospolitej, o nazwie Niemierzyńce w guberni wołyńskiej (starostwie krzemienieckim). Urodził się w roku 1844, a gdy miał zaledwie 19 lat, wraz z czterema braćmi poszedł do Powstania Styczniowego. Trzej spośród braci – Marceli, Bazyl i Dionizy mieli zginąć w walkach powstańczych, zaś los czwartego – Piotra jest nieznany. Sam Dominik Adolf służył pod komendą gen. Edmunda Różyckiego. Gdy wraz z resztkami jego oddziału przekroczył granicę austriacką, został aresztowany i uwięziony, najpierw w Gródku Jagiellońskim, a następnie w Königrätz. Poprzez Bawarię i Włochy dotarł do Paryża, gdzie studiował mechanikę. Nieco później, za protekcją Różyckiego i innych ziemian, otrzymał posadę wermistrza (czyli majstra) w warsztatach kolejowych we Lwowie². Usunięty ze Lwowa za działalność patriotyczną wśród młodzieży rzemieślniczej, przeniósł się do Przemyśla, gdzie udzielał się w Towarzystwie „Gwiazda”³. Nie wiadomo, czy przybył do Przemyśla już żonaty, czy też dopiero tutaj poznał swą przyszłą małżonkę, Klementynę Lemińską. Pewne jest natomiast, że właśnie tutaj urodził się ich syn Antoni. Niestety, nie dysponujemy prawie żadną wiedzą na temat matki oraz rodzeństwa

¹ U. Szymańska-Kujawa, *Ślady przeszłości – młodzi adaptują zabytki*, Kwartalnik społeczno-polityczny „Ślad” 2007, nr 1-2, s. 16.

² Warsztaty kolejowe przeznaczone do naprawy składu pociągów zbudowano obok Dworca Głównego we Lwowie na obszarze 82 940 m kw. W 1861 r. wyprodukowano w nich 50 wagonów towarowych dla linii kolejowych Lwów–Brody oraz Lwów–Podwołoczyska.

³ *Jeszcze pięciu innych Żulińskich* – notatka zamieszczona najprawdopodobniej w prasie lwowskiej z okresu międzywojennego (odbitka).

Antoniego. Wiadomo tylko, że miał brata Piotra (wyjechał do USA) i siostrę Stefanię (po mężu Presz). W sprawozdaniu gimnazjalnym c.k. Gimnazjum Wyższego w Przemysłu z roku 1887 Antoni (a rok później także jego brat Piotr) figuruje na liście uczniów klasy Ia. Po ukończeniu klasy III w roku szkolnym 1889/90, z niewiadomych przyczyn nie pojawia się już w kolejnym sprawozdaniu⁴. Prawdopodobnie zmienił szkołę, bo na zakończenie nauki było jeszcze chyba zbyt wcześnie – miał wówczas 17 lat. Według informacji krążących wśród członków rodziny, miał ukończyć słynne gimnazjum w Chyrowie. Brak jednak nazwiska Żuliński w opublikowanym już w XXI wieku *Słowniku biograficznym wychowanków* tego zakładu⁵. Słownik nie jest jednak kompletny, zwłaszcza w odniesieniu do pierwszych lat działalności szkoły, zatem nie można wykluczyć, że było właśnie tak, jak zapamiętano w rodzinie.

W okresie nauki Antoni mieszkał wraz ze wspomnianym, o rok młodszym bratem Piotrem na stacji przy ulicy bp. Jana Śnigurskiego u Juliana Birnsztajna, urzędnika Kolei Karola Ludwika. Był uczniem dość przeciętnym i trochę niesystematycznym, o czym świadczą duże różnice w ocenach za poszczególne lata nauki. W klasie trzeciej zdawał nawet egzamin poprawkowy z historii naturalnej, otrzymując stopień dostateczny. Ojciec chłopców, Dominik Adolf, przebywał wówczas w Rawie Ruskiej, pełniąc funkcję – jak to wówczas określano – zawiadowcy tartaku parowego, należącego do księcia Pawła Sapiehy, a było to w owym czasie jedno z większych, bo zatrudniających kilkadziesiąt osób przedsiębiorstwo w tym niewielkim kresowym mieście. Fakt zarządzania tartakiem wynikał zapewne stąd, że Dominik Adolf po upadku powstania studiował w Paryżu mechanikę, zatem miał przygotowanie zawodowe w tym kierunku.

Niestety, wiadomości na temat życia i edukacji młodego Antoniego w tym okresie prawie nie ma. Zachowało się świadectwo, wystawione we Lwowie przez *c.k. komisję egzaminacyjną dla umiejętności rachunkowej*, zaświadczające o zdaniu przez Antoniego Żulińskiego w dniu 31 lipca 1890 roku egzaminu z rachunkowości państwowej, kupieckiej i ogólnej. Egzamin taki przeprowadzany był dla osób, które, nie mając możliwości uczęszczania do szkoły kupieckiej w swoim miejscu zamieszkania, przygotowały się do egzaminu samodzielnie. Kilka lat później, w roku 1894 zdał we Lwowie kolejny egzamin po ukończeniu, jako wolny słuchacz, rocznego kursu z rachunkowości kupieckiej. Na wystawionym we Lwowie we wrześniu tegoż roku świadectwie oceniony został jako *dobrze uzdolniony*.

Działalność społeczna

Wiadomo, że Antoni Żuliński służył w wojsku austriackim jako oficer intendentury. Około 1896 roku wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Przemysłu. W jego ramach organizował Stałe Drużyny Sokole, a od 1912 roku działał w Dru-

⁴ Archiwum Państwowe w Przemysłu, Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Przemysłu za rok szkolny 1887 i kolejne.

⁵ *Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie 1886–1939*, oprac. L. Grzebień, J. Kochanowicz, J. Niemiec, Kraków 2000.

żynach Strzeleckich⁶. Jako członek rzeszowskiego gniazda „Sokoła” Antoni Żuliński pojawia się w sprawozdaniu TG „Sokół” w Rzeszowie za rok 1904. Prawdopodobnie wtedy przeprowadził się do miasta nad Wisłokiem, by pozostać tutaj aż do śmierci w 1948 roku, a więc przez ponad 40 lat. Mieszkał początkowo w kamienicy nr 17 przy rzeszowskim Rynku (tej samej, w której długie lata funkcjonowała *Apteka pod Nadzieją*), później w kamienicy nr 10 przy ówczesnej ulicy Krakowskiej (dzisiejsza ks. J. Jałowego). W roku 1906 był już członkiem Wydziału TG „Sokół” w Rzeszowie, jako prowadzący księgi kasowe, czyli rachmistrz Towarzystwa⁷. Jako wydziałowy prowadzący księgi występuje także w kolejnych sprawozdaniach, w których za tę wykonywaną sumiennie społeczną pracę składane są mu specjalne podziękowania. W sprawozdaniu za rok 1910 komisja rewizyjna wyraża uznanie, pisząc: „[...] mimo licznych zajęć pozabiurowych, wywiązał się z nałożonego obowiązku w zupełności”. Komisja postawiła przy tym wniosek, aby jako nagrodę za pełnione gorliwie obowiązki mianować go płatnym buchalterem Towarzystwa – ale żeby było to formalnie możliwe, Żuliński musiałby ustąpić z Wydziału Towarzystwa⁸. Ponieważ jednak w kolejnych latach wciąż pozostawał on członkiem Wydziału, koncepcja powyższa prawdopodobnie nie doczekała się realizacji. W spisie członków „Sokoła” za rok 1913 przy nazwisku Żulińskiego widać nieczęstą adnotację: „up”, oznaczającą, że może on używać munduru zarówno uroczystego, jak i polowego⁹.

W pierwszych latach XX wieku Antoni Żuliński został pracownikiem Towarzystwa Zaliczkowego i Kredytowego w Rzeszowie¹⁰. Gdy w 1909 roku powstał Bank Rolniczy i Handlowy z siedzibą przy ul. Kościuszki 8, wszedł w skład jego trzyosobowej dyrekcji. Od początku 1914 roku zasiadał w dyrekcji działającej w Rzeszowie Chrześcijańskiej Kasy Oszczędności i Pożyczek, skupiającej wówczas 435 członków¹¹. Latem 1914 roku władze rzeszowskiego „Sokoła” (prezes Jan Stepek oraz m.in. Stanisław Marcinkiewicz i Antoni Żuliński) zorganizowały koszary dla Stałej Drużyny Sokolej w Domu Sokoła i w koszarach straży pożarnej przy ul. Mickiewicza. Ochotników ćwiczyli tam A. Żuliński, J. Stepek i Karol Stary, którzy byli oficerami rezerwy armii austriackiej.

Służba Ojczyźnie w latach Wielkiej Wojny

Po wybuchu I wojny światowej w początkach sierpnia 1914 roku Antoni Żuliński powołany został do wojska austriackiego i służył w 30. pułku piechoty. Podczas

⁶ *Lwów i Małopolska Wschodnia w Legionach Polskich 1914–1917*, Lwów 1935, s. 146.

⁷ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” za rok 1906*, Rzeszów 1907.

⁸ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” za rok 1910*, Rzeszów 1911, s. 51.

⁹ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” za rok 1913*, Rzeszów 1914.

¹⁰ T. Ochenduszko, *Dzieje Rzeszowa do 1918 r.*, Rzeszów 2006, s. 119.

¹¹ *Ibidem*, s. 203.

forsownych marszów ze Stryja do Przemyśla nabawił się zapalenia płuc i po kilku tygodniach został zwolniony z wojska z przyczyn zdrowotnych. Gdy 25 sierpnia 1914 roku powołano w Rzeszowie Komitet Powiatowy Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN) z Adamem Jędrzejowiczem na czele, Żuliński znalazł się w jego składzie¹². Na wniosek Komisji superarbitralnej w Przemyśle został 29 sierpnia oficjalnie zwolniony ze służby i odkomenderowany do mobilizacji Drużyn Strzeleckich. W dniu 31 sierpnia 1914 roku powstał w Rzeszowie Powiatowy Komisariat Wojskowy (PKW), kierowany przez dr. Wincentego Dańca. W kierowanym przez Józefa Ciembroniewicza¹³ Referacie Intendentury PKW pracował Antoni Żuliński. Na przełomie sierpnia i września prowadził on w Rzeszowie rekrutację do Legionów Polskich. We wrześniu został wezwany przez gen. Spitzberga do dalszej organizacji drużyn w Rzeszowie, a 14 września wyjechał koleją wraz z ostatnią grupą ochotników legionistów do Krakowa. Stamtąd udał się na zbiórkę drużyn do Mszany Dolnej, gdzie pozostał do października, kiedy to z powodu choroby został odesłany, decyzją brygadiera Hallera, z powrotem do Rzeszowa¹⁴. Po badaniach, jako niezdolny do służby wojskowej, wkrótce powrócił do wykonywanych wcześniej obowiązków. W listopadzie 1914 roku, po ofensywie rosyjskiej, gdy większość przedstawicieli władz miejskich, burmistrza nie wyłączając, opuściła miasto w obawie przed represjami wojsk rosyjskich, Żuliński pozostał jednak w Rzeszowie. Tutaj doczekał powrotu „swoich”, czyli wojsk austro-węgierskich po zwycięskiej ofensywie gorlickiej. Na posiedzeniu członków wydziału „Sokoła” 8 sierpnia 1915 roku zdecydowano założyć „Schronisko dla Legionistów” i przywrócić działalność „Samarytanina Polskiego” oraz rozpocząć przygotowania do założenia koła „Ligi Kobiet NKN”. Na czele komitetu (zarządu) Schroniska stanęła Helena ze Świejkowskich Vascu (żona oficera ułanów). W skład komitetu wszedł też Żuliński – jako jego sekretarz. Był to początek funkcjonowania szpitala i pomocy dla rannych legionistów i rekonwalescentów, dla których w późniejszych miesiącach Żuliński, już jako Delegat Departamentu Wojskowego NKN, zorganizował pomoc, zaopatrzył ich w odzież, wypłacał zasiłki oraz pokrywał koszty pogrzebów zmarłych. W sierpniu 1915 roku powstała w Rzeszowie Delegatura NKN, której pracami kierował Żuliński¹⁵. Na początku grudnia wiceprzewodniczący Powiatowego Komitetu Narodowego (PKN) Roman Krogulski, na wniosek Departamentu Wojskowego, zaproponował kandydaturę Antoniego Żulińskiego, wówczas urzędnika Towarzystwa Zaliczkowego, na stanowisko Delegata Departamentu Wojskowego NKN w powiecie rzeszowskim, która to kandydatura została w kilka dni później zatwierdzona. W połowie grudnia 1915 r. Żuliński objął już oficjalnie stanowisko Delegata, do którego obowiązków należało prowadzenie rekrutacji do Legionów, pomoc legionistom i ich rodzinom, a także propagowanie idei Legionów i pozyskiwanie

¹² J. Majka, *Agendy Naczelnego Komitetu Narodowego w Rzeszowie (1914–1918)*, seria: *Z przeszłości Rzeszowa*, t. III, Rzeszów 1998, s. 9.

¹³ Józef Ciembroniewicz – wówczas inspektor szkolny w Rzeszowie, ur. 17 II 1877 r. w Wieprzu, pow. Wadowice, zm. 23 II 1929 r. w Warszawie.

¹⁴ Archiwum Państwowe w Rzeszowie [dalej: APRz], 59/526, Archiwum Franciszka Ślusarczyka. Biogram A. Żulińskiego.

¹⁵ APRz, 59/526/0/-/12, Antoni Żuliński – Wspomnienia Delegata Departamentu Wojskowego N.K.N. Rzeszów w latach 1915–1918, s. 1.

funduszy na ten cel. Kierował także pracą Departamentu Opieki Legionowej NKN i Biurem Werbunkowym. Delegatura mieściła się początkowo w lokalu wynajętym w kamienicy dr. Wincentego Dańca, potem w domu przy ul. Zamkowej 6, w budynku „Sokoła” i na koniec w gmachu Towarzystwa Zaliczkowego, w którym Żuliński pracował jako urzędnik. 15 grudnia 1915 roku Delegatura Departamentu Wojskowego (DDW) w Rzeszowie oficjalnie zainaugurowała swoją działalność. W skład Delegatury wchodził delegat, jego zastępca i pracownik najemny, tzw. funkcjonariusz. Praca delegata i jego zastępcy nie była wynagradzana. Delegat podlegał Departamentowi Wojskowemu NKN i miał obowiązek przedkładać comiesięczne raporty. Wchodził też z urzędu w skład PKN z prawem stawiania wniosków i głosowania. W swoim pierwszym raporcie 2 stycznia 1916 roku Antoni Żuliński informował o funkcjonowaniu w Rzeszowie „Schroniska”, a także o godzinach otwarcia swojego biura (9.00 – 12.00 i 15.00 – 18.00) oraz o zatrudnieniu do pomocy sierż. Piotra Patrosia¹⁶. Skarżył się też na panujące w mieście nastroje niesprzyjające „pracy narodowej”. Przez pierwsze miesiące 1916 roku delegat prowadził korespondencję z Departamentem Wojskowym w sprawie mianowania swojego zastępcy; odrzucił proponowane kandydatury Jana Teppera, nauczyciela i działacza Związku Strzeleckiego oraz Rudolfa Mnerki z Głogowa. Nowego kandydata nie zgłosił, podkreślając potrzebę dalszego zatrudniania w delegaturze sierż. Patrosia (wydaje się, że sytuacja taka była dla Żulińskiego korzystniejsza).

Jak już wspomniano, Delegatura zajmowała się sprawami werbunkowymi oraz sprzedażą wydawnictw NKN, wykorzystując do tego celu składnice w Głogowie, Łańcucie i Sokołowie. Dla usprawnienia akcji propagandowej Żuliński zakupił „Skjoptikon” (rodzaj rzutnika) z przezroczkami o tematyce legionowej, którymi urozmaicał wygłaszane odczyty. Organizowano także „przedstawienia” kinematograficzne, odczyty, wieczornice, obchody rocznic narodowych i nabożeństwa w intencjach patriotycznych. Delegatura prowadziła sprawy ewidencyjne legionistów (urlopy, poświadczenia przynależności), załatwiała zasiłki i zapomogi dla rodzin legionistów, pomoc dla legionistów-inwalidów oraz organizowała pochówki (m.in. pogrzeb por. Floriana Węglowskiego, poległego w 1915 roku pod Rafajłową, oraz poległego w Karpatach ogniomistrza artylerii legionowej Stanisława Reicha). W połowie 1916 roku DDW przeniosła się do budynku „Sokoła”¹⁷. W sierpniu 1917 roku zorganizowano w Rzeszowie Tydzień Opieki Legionowej, którego głównym punktem było odsłonięcie 12 sierpnia „Tarczy Legionów”¹⁸ (w 2004 roku wróciła na dawne miejsce jako pamiątkowa tablica marmurowa). Antoni Żuliński pełnił funkcję sekretarza Komitetu Tygodnia Opieki Legionowej, którego prezesem był burmistrz Roman Krogulski. Latem 1917 roku DDW przeniosła się do budynku Towarzystwa Zaliczkowego przy ulicy Sokoła. W DDW nastąpiły zmiany personalne. Miejsce sierż. Patrosia zajął kapral legionów Franciszek Ślusarczyk. Pogorszyły się stosunki austriackich władz wojskowych z DDW. Lokal Delegatury był co jakiś czas rewidowany przez żandarmerię w poszukiwaniu nielegalnych wydawnictw. W grudniu 1917 roku i w styczniu roku następnego Żuliński wysłał jeszcze kilkudziesięciu ochotników do służby w Polskim

¹⁶ *Ibidem*, s. 5.

¹⁷ U. Szymańska-Kujawa, *Ślady przeszłości...*, s. 17.

¹⁸ Antoni Żuliński – *Wspomnienia Delegata...*, s.7.

Korpusie Posiłkowym (rozwiązany w lutym 1918 roku). W następnych miesiącach biuro zajmowało się jedynie sprawami ewidencyjnymi (poświadczenie służby w Legionach) i przydzielaniem zapomóg legionistom i ich rodzinom. Funkcjonowało ono do końca rządów austriackich w Rzeszowie.

Życie w wolnej Polsce

W dniu 30 lub 31 października 1918 roku, w gorącym okresie przejmowania władzy w mieście przez Polaków, zakończyło działalność kierowane przez Antoniego Żulińskiego biuro delegata, zaś on sam przekazał klucze do kancelarii przybyłemu z Przemysła por. Włodzimierzowi Babce z Polskiej Organizacji Wojskowej (POW)¹⁹. W pozostawionych przez Żulińskiego opisach tych wydarzeń wyczuwa się rozżalenie spowodowane tak bezceremonialnym potraktowaniem go po trudach wojennej ciężkiej pracy na rzecz Legionów Polskich. Gdy na początku listopada Rzeszów uwalniał się spod władzy zaborców, Żuliński służył w utworzonej przez Organizację Obrony Narodowej Straży Narodowej w Rzeszowie. W zachowanej książce służbowej Straży Narodowej, jako członek oddziału III, posiadacz legitymacji i karabinu, zapisany został: *Żuliński Antoni urząd[nik] Tow[arzystwa] Zaliczkowego i Kredytowego. [Ulica] Krakowska 10*²⁰. Sytuacja powtórzyła się, gdy niemal dwa lata później Polska stanęła przed kolejną wielką próbą. Do końca sierpnia 1920 roku, podczas wojny polsko-bolszewickiej, Żuliński pełnił jako ochotnik służbę wartowniczą na ulicach Rzeszowa. W książce służbowej powołanej wówczas w mieście Gwardii Obywatelskiej odnotowano jego służbę od lipca do września 1920 roku²¹.

Gdy w roku 1924 powstał Bank Spółdzielczy Ziemi Rzeszowskiej (z przekształcenia Kasy Mieszczańskiej), w skład jego dyrekcji wszedł m.in. Antoni Żuliński. Kasa mieściła się w kamienicy Stanisława Jaśkiewicza przy ul. 3 Maja 6²². Jednym z pól działalności społecznej Żulińskiego, obok pracy w „Sokole” i Legionach, była aktywność w rzeszowskim kole Towarzystwa Szkoły Ludowej (TSL). Początkowo jako zwykłego członka (w *Sprawozdaniach Zarządu Koła TSL w Rzeszowie* za lata 1909 do 1912 odnotowywano jego nazwisko w spisie członków). Po dziesięciu latach, w roku 1923 był już Sekretarzem Koła TSL w Rzeszowie²³. Jak odnotowała rzeszowska prasa, podczas zjazdu okręgowego delegatów TSL w 1931 roku p. Czuhajowski, członek Zarządu Głównego TSL, wręczył odznaczenia przyznane z racji 40-letniego istnienia TSL p. Zofii Ruczkowej – przewodniczącej koła rzeszowskiego oraz p. Antoniemu Żulińskiemu – sekretarzowi tegoż koła²⁴. W 1933 roku Żuliński wybrany został także do Zarządu Związku Okręgowego TSL²⁵. Piastował w tym czasie również funkcję

¹⁹ U. Szymańska-Kujawa, *Ślady przeszłości...*, s. 17.

²⁰ APRz, 59/526, Organizacja Obrony Narodowej.

²¹ APRz, 59/526/10, Książka służbowa Gwardii Obywatelskiej w Rzeszowie, s. 49.

²² U. Szymańska-Kujawa, *Ślady przeszłości...*, s. 17.

²³ T. Ochenduszkó, J. Kujawa, *Kalendarium Rzeszowa 1918–1939*, Rzeszów 2017, s. 58.

²⁴ „Gazeta Rzeszowska” 1931, nr 46.

²⁵ „Gazeta Rzeszowska” 1933, nr 25.

sekretarza Rady Szkolnej Powiatowej (RSP)²⁶. W latach 30. XX wieku pracował w Inspektoracie Szkolnym. W lokalnych gazetach publikował artykuły o tematyce patriotycznej²⁷. Jego zasługi dla odzyskania niepodległości zostały uhonorowane w latach dwudziestych Krzyżem Legionowym²⁸, a później, zarządzeniem Prezydenta RP Ignacego Mościckiego z dnia 5 sierpnia 1937 roku, nadano mu Medal Niepodległości. Po II wojnie światowej współuczestniczył w nieudanych próbach reaktywowania Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”.

Antoni Żuliński zmarł 16 kwietnia 1948 roku w Rzeszowie, będąc wówczas – jak to określono w akcie zejścia – „emerytowanym urzędnikiem”. Pochowany został w skromnym grobie na cmentarzu Pobitno (kwatery X). Na płycie nagrobnej nie wspomniano ani słowem o jego doczesnych zasługach dla Rzeszowa i Polski, którym poświęcił tak dużą część swojego życia.

Życie rodzinne

Na koniec jeszcze słów kilka o życiu rodzinnym bohatera naszej opowieści. Przyjeżdżając w pierwszych latach ubiegłego wieku do Rzeszowa, był już prawdopodobnie żonaty z Marią Szpunry. W zbiorach rodziny zachowała się ich wspólna fotografia datowana na rok 1902. Z tego małżeństwa przyszła na świat córka Stefania²⁹. Po śmierci pierwszej żony Antoni Żuliński zawarł związek małżeński z Józefą Helbin³⁰, z którą miał troje dzieci – syna Tadeusza Kazimierza³¹ oraz córki Zofię³² i Bogu-

²⁶ Po odzyskaniu niepodległości, w 1919 r. administrację szkolnictwa na szczeblu powiatu prowadziły inspektoraty szkolne, które pełniły funkcje nadzorcze i kontrolne w zakresie realizacji programu, metod nauczania i personelu szkolnego. Im też podlegały sprawy administracyjne, majątkowe i finansowe. Jednostkami nadrzędnymi były kuratoria. Okręgowe Kuratoria powoływały (lub zatwierdzały) Powiatowe Rady Szkolne, które z kolei powoływały Miejskie Rady Szkolne. Ustrój i zasady działania Rad Szkolnych regulowała ustawa z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych. Jednym z zadań Rad Szkolnych było dbanie o sprawy bytowe szkół publicznych, takie jak opał, pensje dla nauczycieli, pomoce naukowe. Zajmowały się również pomocą dla najbiedniejszych uczniów.

²⁷ Zob. artykuły Antoniego Żulińskiego zamieszczone w prasie międzywojennej: *Przysposobienie do walki o wolność na terenie powiatu rzeszowskiego*, „Zew Rzeszowa” 1935, nr 6, nr 7; 1936, nr 1; *40 rocznica istnienia Koła TSL w Rzeszowie*, „Gazeta Rzeszowska” 1933, numery: 31, 32, 33, 39, 47, 49; *W czterdziestolecie pracy Towarzystwa Szkoły Ludowej*, „Gazeta Rzeszowska” 1933, numery: 19, 22, 23; *Związek Okręgowy TSL*, „Gazeta Rzeszowska” 1933, nr 25.

²⁸ Odznaczenie nadawane od 1922 r. przez Związek Legionistów Polskich.

²⁹ Stefania Janina Osińska z d. Żulińska.

³⁰ Józefa Żulińska z d. Helbin, ur. 7 VIII 1876 r., zm. 6 IX 1941 r.

³¹ Tadeusz Kazimierz Żuliński, ur. 2 IV 1910 r. w Rzeszowie, zm. 11 III 1967 r. w Lublinie. Matura w II Gimnazjum w Rzeszowie w 1928 r.; żonaty z Marią Hoff, w 1929 r. wybrany skarbnikiem Akademickiego Koła Rzeszowiaków we Lwowie, lekarz weterynarii w Lublinie. Był profesorem Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie.

³² Zofia Żulińska, ur. w 1912 r. w Rzeszowie, zm. w 1995 r. tamże; nauczycielka, absolwentka Prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Rzeszowie (1931 r.).

mię³³. Obie córki były nauczycielkami i przez długie lata mieszkały w Rzeszowie, nie zakładając rodzin, i tutaj też zmarły.

Wciąż niewykorzystana pozostaje spuścizna kronikarska i wspomnieniowa Antoniego Żulińskiego. Niezwykle ciekawe, pisane przez bezpośredniego uczestnika wydarzeń artykuły, zamieszczane w odcinkach na łamach rzeszowskich gazet, są trudno dostępne i mało znane. W związku z obchodzoną niedawno rocznicą stulecia odzyskania niepodległości rzeszowskie Regionalne Stowarzyszenie Pamięci Historycznej „Ślad” przygotowało do wydania broszurę z pełnym tekstem *Przysposobienia do walki o wolność na terenie powiatu rzeszowskiego*; niestety, z braku funduszy nie doszło do jej wydania, zaś samo stowarzyszenie po prawie 20 latach działalności przeszło do historii. Publikacja, przygotowana przez dr. Pawła Roga i Janusza Kujawę, wzbogacona została o biogramy oraz fotografie.

Pamięć o dokonaniach Antoniego Żulińskiego

Upamiętnienie postaci Antoniego Żulińskiego, chociaż rozpoczęte jeszcze za jego życia, wciąż pozostaje dziełem niedokończonym. Krótki biogram zamieszczono po raz pierwszy w wydawnictwie *Lwów i Małopolska Wschodnia w Legionach Polskich 1914–1917*, które ukazało się w niewielkim nakładzie w 1935 roku i dzisiaj jest prawdziwą rzadkością. Po zakończeniu II wojny światowej i przejściu rządów przez komunistów ludzie o zyciorysach pokroju Antoniego Żulińskiego mogli być w najlepszym razie milcząco tolerowani i najlepiej było nie wspominać o nich zbyt głośno. Dopiero wiele lat po śmierci naszego bohatera, w latach 80. XX wieku jego nazwisko zaczęło pojawiać się w publikacjach poświęconych historii Rzeszowa w latach I wojny światowej. W wydanej w 2004 roku *Encyklopedii Rzeszowa* (także w edycji z 2011 roku) zamieszczono krótki biogram. W 2007 roku rzeszowska młodzież przypomniała postać Żulińskiego na zorganizowanej w Gimnazjum nr 8 wystawie oraz wystąpiła do władz miasta o nadanie jego imienia jednej z ulic Rzeszowa. Młodzież tej szkoły opiekowała się także nagrobkiem Żulińskiego na cmentarzu Pobitno. Co ciekawe, wciąż jeszcze internetowa wyszukiwarka rzeszowskich nagrobków informuje: „system nie znalazł żadnej osoby o podanym nazwisku”. A przecież jest nagrobek, jest na nim tablica z nazwiskiem i datami życia. Jak widać, jest także puste miejsce w wyszukiwarkach i w pamięci społeczności miasta³⁴.

Nazwisko Antoniego Żulińskiego umieszczone zostało na odsłoniętej w listopadzie 2012 roku na fasadzie budynku banku PKO BP przy ulicy Trzeciego Maja w Rzeszowie tablicy, upamiętniającej legionistów i konspiratorów Polskiej Organizacji Wojskowej z Rzeszowa i okolic. Propozycja uhonorowania nazwą ulicy człowieka, który tworzył i wysyłał do walki oddziały rzeszowskich legionistów, wciąż pozostaje niezrealizowana. Szkoda, bo Antoni Żuliński, księgowy, społecz-

³³ Bogumiła Żulińska, ur. w 1916 r. w Rzeszowie, zm. w 2007 r. tamże; absolwentka Prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Rzeszowie.

³⁴ Zob. <https://www.grobonet.erzeszow.pl/grobonet/start.php> [dostęp: 04.07.2023].

nik i żołnierz to postać niepospolita, której – jak ktoś stwierdził żartem – nawet inicjały wskazują, że o rzeszowskich legionistach wiedział wszystko od A do Ż.

Bibliografia

Dokumenty archiwalne

Archiwum Państwowe w Rzeszowie

- APRz, 59/526, Archiwum Franciszka Ślusarczyka. Biogram A. Żulińskiego.
APRz, 59/526/0/-/12, Antoni Żuliński – Wspomnienia Delegata Departamentu Wojskowego N.K.N. Rzeszów w latach 1915–1918.
APRz, 59/526, Organizacja Obrony Narodowej.
APRz, 59/526/10, Książka służbowa Gwardii Obywatelskiej w Rzeszowie.

Opracowania i artykuły

- Encyklopedia Rzeszowa*, red. Z. Budzyński, J. Draus i inni, Rzeszów 2004.
Encyklopedia Rzeszowa, red. Z. Budzyński i inni, Rzeszów 2011.
Lwów i Małopolska Wschodnia w Legionach Polskich 1914–1917, Lwów 1935.
Majka J., *Agendy Naczelnego Komitetu Narodowego w Rzeszowie (1914–1918)*, seria: *Z przeszłości Rzeszowa*, t. III, Rzeszów 1998.
Ochenduszek T., *Dzieje Rzeszowa do 1918 r.*, Rzeszów 2006.
Ochenduszek T., Kujawa J., *Kalendarium Rzeszowa 1918–1939*, Rzeszów 2017.
Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” za rok 1906, Rzeszów 1907.
Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” za rok 1910, Rzeszów 1911.
Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” za rok 1913, Rzeszów 1914.
Szymańska-Kujawa U., *Ślady przeszłości – młodzi adaptują zabytki*, Kwartalnik społeczno-polityczny „Ślad” 2007, nr 1-2.
Żuliński A., *Przysposobienie do walki o wolność na terenie powiatu rzeszowskiego*, „Zew Rzeszowa” 1935, nr 6, nr 7; 1936, nr 1.
Żuliński A., *40 rocznica istnienia Koła TSL w Rzeszowie*, „Gazeta Rzeszowska” 1933, nr: 31, 32, 33, 39, 47, 49.
Żuliński A., *W czterdziestolecie pracy Towarzystwa Szkoły Ludowej*, „Gazeta Rzeszowska” 1933, nr: 19, 22, 23.
Żuliński A., *Związek Okręgowy TSL*, „Gazeta Rzeszowska” 1933, nr 25.

Wydawnictwa periodyczne

- „Gazeta Rzeszowska” 1931, 1933.
„Zew Rzeszowa” 1935, 1936.

Abstract

The Unusual Biography of Antoni Zulinski

This article focuses on the prominent Polish social and independence activist, a patriot working in the first half of the 20th century in Rzeszow and the current podkarpackie province. Using sources that have not yet seen the light of day in the research circles, the author replicates Antoni Zulinski's biography and activities as close as possible to the original. Zulinski was a member of many important organizations of the time, such as: Gymnastics Society Sokol, Sokol Squads and later Polish Rifle Squads, a member of the Supreme National Committee branch in Rzeszow, as well as a delegate of its Military and Legion Care departments. He was also an active member of the Rzeszow branch of the Folk School Association, a secretary of the provincial National School Council, an employee of the Advance and Loan Association in Rzeszow, an employee of the Farming and Trading Bank, the Christian Savings and Loans Fund as well as the Cooperative Bank in the Rzeszow region. Zulinski left many chronicle-like articles published in local press, which documented the activities of the organizations he was active in. The names of the aforementioned articles are in the footnotes, which will facilitate finding them in digital libraries. At the end, the article sums up all the deeds of this prominent individual, calling for further research to recover the memory of this unusual person for the Rzeszow people.

Keywords:

Polish Legions, Gymnastics Society Sokol, Folk School Association, Pobitno cemetery, prominent Rzeszow people, Antoni Zulinski, Rzeszow, Przemyśl, World War I